

OSOBENOST RAZVOJA MORALNOSTI KROZ MEKTEPSKU EDUKACIJU

Ramiz JOLDIĆ
ramizjoldic@hotmail.com

SAŽETAK: U ovom radu predstavljena je osobenost razvoja moralnosti kroz mekatepsku edukaciju i udžbenike za mekatepsku pouku, uz korištenje Bloomove taksonomije i teorije učenja usmjerene na razvoj kompetencija. Specifičnost mekatepske edukacije ogleda se u integraciji znanja, vjerovanja i djelovanja, čime se formira cjelovita moralna ličnost učenika s izraženom unutrašnjom motivacijom za pridržavanje moralnih principa i osjećajem odgovornosti prema zajednici. Analizom je utvrđeno da udžbenici jasno ističu moralna znanja, vrijednosti i vještine, dominantno predstavljajući sadržaje s formativnim karakterom. Ovaj pristup omogućava učenicima usvajanje teorijskih moralnih normi, kao i njihovu praktičnu primjenu u svakodnevnom životu. Zaključak ističe važnost kontinuiranog unapređenja udžbenika i potrebu daljih istraživanja praktičnih efekata njihove primjene.

Ključne riječi: moralnost, mekatepska pouka, islamska edukacija, Bloomova taksonomija, moralne vrijednosti

Uvod

U savremenom svijetu obilježeno intenzivnim društvenim promjenama i moralnim dilemama, pitanje razvoja moralnosti postaje jedan od ključnih izazova pedagoških teorija i praksi. Moralnost kao dimenzija ljudske ličnosti i ponašanja nije fiksna kategorija, već se formira kroz složene interakcije pojedinca i društvenog okruženja, pri čemu obrazovanje ima ključnu ulogu (Piaget, 1965:193; Kohlberg, 1976:49). U tom kontekstu, religijska edukacija posebno se ističe kao faktor koji može imati značajan utjecaj na oblikovanje moralnih vrijednosti kod pojedinca (Halstead, 2007:287).

Islamska edukacija posebno naglašava povezanost moralnog razvoja s vjerskim učenjem, oslanjajući se na koncept cjelovitosti ličnosti

i usklađenosti između vjerovanja, znanja i djelovanja (Čatić, 2017:102; Karić, 2005:45). Ovaj pristup podrazumijeva usvajanje moralnih normi i njihov praktični izraz u svakodnevnom životu, što predstavlja temeljnu pretpostavku islamskog poimanja odgoja i obrazovanja (Al-Ghazali, 1996:12; Halstead, 2004:519).

Osobenost islamske edukacije u odnosu na druge pedagoške pristupe ogleda se u njejoj naglašenoj integraciji duhovnosti i moralnosti, pri čemu se religijski tekstovi (Kur'an i hadis) tretiraju kao direktni izvori moralnog usmjerenja (Bušatlić, 2010:73; Ramadan, 2004:31). Islamska pedagogija tako nastoji razviti moralnu svijest pojedinca kroz podsticanje razumijevanja i internalizaciju etičkih principa u kontekstu aktivnog življenja vjerovanja (Halstead & Lewicka, 1998:72; Kučukalić, 2007:89).

Mekatepska pouka zauzima značajno mjesto unutar islamske edukacije kao temeljni oblik obrazovanja koji nastoji integrirati vjerska znanja, moralne vrijednosti i praktične vještine. Ovaj oblik nastave ima za cilj kroz kontinuirano obrazovanje i odgoj osigurati formiranje ličnosti koja živi u skladu s temeljnim islamskim principima, etikom i društvenim normama (Muftić, 2015:35; Omerdić, 2012:78). Savremeni pristup mekatepskoj pouci uključuje primjenu novih pedagoških metoda, interaktivnih oblika rada te korištenje udžbenika prilagođenih potrebama današnjih učenika.

Analiza novih udžbenika za mekatepsku pouku pokazuje da se posebna pažnja pridaje moralnom odgoju kroz praktične primjere i životne situacije, koje učenicima omogućavaju lakše razumijevanje i primjenu moralnih normi u svakodnevnom

životu. Udžbenici integriraju tradicionalne islamske vrijednosti sa savremenim pedagoškim trendovima, omogućavajući učenicima razvoj kritičkog mišljenja, empatije i moralne svijesti (Hadžić & Mekić, 2019:44; Hasanović, 2020:66). Također, udžbenici se često oslanjaju na narativni pristup, koristeći priče i primjere iz života Poslanika i drugih istaknutih historijskih ličnosti iz islamske tradicije, čime se moralne vrijednosti približavaju učenicima na pristupačan i razumljiv način.

Cilj ovog rada je da istraži specifičnosti razvoja moralnosti u kontekstu islamske edukacije, s posebnim osvrutom na mektepsku pouku, analizirajući ključne teoretske postavke, metode i obrazovne prakse koje doprinose oblikovanju moralne svijesti i ponašanja. Analizom su obuhvaćeni relevantni izvori iz pedagogije, religijske edukacije i novi udžbenici za mektepsku pouku, radi pružanja cjelovitog uvida u specifičnosti islamskog pedagoškog pristupa moralnom razvoju.

Metod

Predmet istraživanja ovog rada jeste razvoj moralnosti kroz islamsku edukaciju, s posebnim naglaskom na specifičnosti mektepske pouke i ulogu novih udžbenika u ovom procesu. Cilj istraživanja je pružiti detaljan uvid u teorijske osnove, metode i obrazovne prakse koje doprinose moralnom razvoju pojedinaca u okviru islamskog obrazovanja.

U ovom istraživačkom radu korišten je kvalitativni pristup zasnovan na metodi deskriptivne i komparativne analize relevantne literature. Pregled i analiza obuhvatili su dostupnu stručnu i naučnu literaturu iz područja pedagogije, religijske edukacije i islamskih nauka, a osnovni istraživački korpus činila su tri udžbenika mektepske pouke, za tri nivoa mektepske pouke koji se koriste u mektepskoj 2024/2025. godini:

1. Softić, I. (2024). *Ilmihal 1 za prvi nivo mektepske pouke*. Sarajevo: El-Kalem.

2. Salkica, J., Ibreljić, R., Jusufović, I., Hibović, S., Bilčević, M. (2021). *Ilmihal 2 za drugi nivo mektepske pouke*. Sarajevo: El-Kalem.
3. Salkica, J., Ibreljić, R., Jusufović, I., Hibović, S., Bilčević, M. (2021). *Ilmihal 3 za treći nivo mektepske pouke*. Sarajevo: El-Kalem.

Proces analize obuhvatio je identifikaciju ključnih pojmova i kategorija, njihovu klasifikaciju te interpretaciju u kontekstu ciljeva rada. Komparativni aspekt analize omogućio je utvrđivanje sličnosti i razlika između različitih pedagoških pristupa te izdvajanje specifičnih karakteristika islamske edukacije. Dobiveni rezultati prezentirani su kroz deskriptivni prikaz, s ciljem da pruže cjelovit i sistematičan pregled osobenosti razvoja moralnosti kroz islamsku edukaciju.

Rezultati istraživanja

Moralna znanja/činjenice u udžbenicima mektepske pouke

Prirodu zastupljenosti moralnih sadržaja u udžbenicima mektepske pouke ispitivali smo prema Bloomovoj taksonomiji obrazovnih ciljeva (Slatina, 1998) i kroz teoriju učenja usmjerenog na razvoj kompetencija (Lalović, 2009) kroz tri segmenta: znanje/činjenice, vrijednosti i vještine. Slijedi analiza i interpretacija rezultata.

Moralna znanja/činjenice odnose se na konkretna znanja o moralu i moralnim činjenicama, normama, moralnim pojmovima i kategorijama, načelima i moralnim pravilima, kao i sve ostale forme sadržaja koje upućuju na konkretna znanja ili činjenice iz područja morala.

Ilmihal 1 za prvi nivo mektepske pouke ima 20 nastavnih sadržaja s moralnim elementima, što predstavlja 26,31% od ukupnog broja svih sadržaja tog udžbenika; činjenice ili znanja su zastupljene devet puta, što čini 45% od ukupnog broja moralnih sadržaja tog udžbenika. Temeljito

analizom sadržaja ustanovili smo devet moralnih sadržaja koji se odnose na znanje/činjenice:

- *Kako počinjemo svaki dobar posao*, u ovoj nastavnoj jedinici nalazimo tekstove o tome kako treba počinjati svaki dobar posao, što ulazi u lijepo islamsko ponašanje.
- *Ja idem u mekteb*, kroz tekst ove nastavne jedinice učenici se poučavaju da će u mektebu učiti o islamskom moralnom ponašanju.
- *Islamski pozdrav – Selam*, u ovoj nastavnoj jedinici se govori o islamskom pozdravu, kako on glasi i šta znači.
- *Muhammed, a.s., je naš poslanik*, deklarativno se u ovoj nastavnoj jedinici govori o Muhammedu, a.s., kao našem moralnom uzoru.
- *Hasbi Rabbi*, u ovoj nastavnoj jedinici se govori da je Muhammed, a.s., naš uzor u ponašanju.
- *Prednost desne strane*, u ovoj nastavnoj jedinici polaznici se podstiču da usvoje prednost desne strane u svome ponašanju.
- *Ponašanje pri ulasku i izlasku*, u ovoj nastavnoj jedinici se učenici podstiču na usvajanje znanja/činjenica kako da se ponašaju pri ulasku i izlasku iz kuće, stana, džamije, škole, kupatila.
- *Islamska pravila ponašanja*, kroz informacije iz ove lekcije učenici se motiviraju da usvoje znanja/činjenice o islamskim pravilima iz različitih životnih situacija.
- *Za Bajram je lijepo i pohvalno*, ovom nastavnom jedinicom učenici usvajaju znanja o lijepim i pohvalnim radnjama povodom Bajrama.

U *Ilmihalu 2 za drugi nivo mektepske pouke* evidentirano je 30 sadržaja koja se tiču morala, što predstavlja 42,25% od ukupnog broja svih sadržaja udžbenika za drugi nivo mektepske pouke. Znanja/činjenice su zastupljene u 10 slučajeva, što

predstavlja 33,33% od svih sadržaja o moralu. Slijedi analiza sadržaja:

- *Adem, a.s.*, u ovoj lekciji učenici usvajaju znanja o pogubnosti oholosti koju je Iblis iskazao prema Ademu, a.s., i time postao neposlušnik, kao i pogubnosti grijeha na primjeru Adema, a.s., i hazreti Have.
- *Treći imanski šart*, ovom lekcijom učenici mogu naučiti da su u Allahovim objavama sadržane upute, savjeti i propisi o životu i radu ljudi, što ovu lekciju svrstava u moralna znanja/činjenice.
- *Četvrti imanski šart*, u ovoj lekciji se učenici upoznaju s činjenicama da su Božiji poslanici ljudima pojašnjavali objave i pozivali ih na dobro a odvrćali od zla, odnosno da su bili skromni i živjeli od svog rada i truda.
- *Peti imanski šart*, u ovoj lekciji polaznici mektepske pouke uče da budu svjesni vaganja dobrih i loših djela na Sudnjem danu.
- *Šesti imanski šart*, u ovoj nastavnoj jedinici se učenici upoznaju sa slobodnom voljom da čine dobra ili loša djela i da su odgovorni za svoj izbor, što je snažno povezano s moralom.
- *Pojam i smisao halala i harama*, kroz učenje pojmova halala i harama, odnosno propisa o dozvoljenim i nedozvoljenim radnjama, učenici se upoznaju s tim da sve što je halal to je korisno za čovjeka, a sve što je haram ima štetne posljedice po njega i društvo općenito.
- *Vrste grijeha – mali grijesi*, kroz tekst ove nastavne jedinice polaznici mektepske pouke se motiviraju na učenje kategorija grijeha, kao i koji su to mali grijesi. Grijesi su po islamskom učenju nemoralne radnje pa ovu nastavnu lekciju svrstavamo u kategoriju znanja/činjenica o moralu.
- *Veliki grijesi*, objašnjenje koje smo naveli za prethodnu

nastavnu jedinicu je u potpunosti važeće i za ovu nastavnu jedinicu jer su dio jednog tematskog područja kao i naredne dvije, *Teški grijesi* i *Posljedice grijeha*, koje obrađuju vrste grijeha i njegove posljedice i svakako sve četiri nastavne jedinice su najbliže kategoriji znanja/činjenice o moralu.

Ilmihal 3 za treći nivo mektepske pouke ima četrdeset i jedan sadržaj u kome se tretira moral, tj. 40,59% od ukupnog broja svih sadržaja. Činjenice/znanja o moralu se u ovom udžbeniku pojavljuju dvadeset puta, što čini 48,78% od ukupnog broja svih sadržaja o moralu tog udžbenika. Slijedi analiza tih sadržaja:

- *Kufri, širk, nifak*, u ovoj nastavnoj jedinici polaznici mektepske pouke usvajaju znanja o spomenutim teškim grijesima.
- *Kur'an – posljednja objava*, kroz ovu nastavnu jedinicu polaznici se upoznaju s osnovnim informacijama o Kur'anu, kao i s time da on sadrži upute i propise o islamskom načinu života.
- *Ve rusulih – vjerovanje u Allahove poslanike*, u ovoj nastavnoj jedinici se nabrajaju poslanici spomenuti u Kur'anu, i govori se o njima kao najsavršenijim ljudima u odgoju i ponašanju, precizirajući njihova plemeni-ta svojstva.
- *Dženaza-namaz*, u ovoj nastavnoj jedinici se govori o jednoj od dužnosti muslimana prema drugom muslimanu, dženaza-namazu.
- *Efalu mukellefin – postupci odraslih osoba*, u ovoj nastavnoj jedinici su decidno izložena i jasno objašnjena islamska pravila.
- *Uloga i značaj porodice*, kroz ovu nastavnu jedinicu se polaznici mekteba upoznaju za značajem porodice u društvu i osnovnim karakteristikama muslimanske porodice.
- *Islamski brak*, u ovoj nastavnoj jedinici se govori o braku

i njegovom značaju, što je povezano s islamskim moralom.

- *Ženidba i udaja*, kroz ovu lekciju se polaznici mektepske pouke upoznaju s islamskim propisima ženidbe i udaje.
- *Odgovornost prema životu i zdravlju (kultura zdravstvene i medicinske njege)*, u ovoj nastavnoj jedinici polaznici uče načine čuvanja zdravlja kroz izvršavanje propisanih dužnosti.
- *Poslušnost i briga prema roditeljima*, kroz ovu nastavnu jedinicu stječu znanja o važnosti roditelja kao i dužnostima djece prema roditeljima.
- *Čuvanje rodbinskih veza*, u ovoj lekciji učenici uče o čuvanju rodbinskih veza.
- *Dužnosti prema komšijama*, ovom lekcijom se učenici podučavaju dužnostima prema komšijama.
- *Poštivanje starijih*, u ovoj nastavnoj jedinici se govori o poštivanju starijih.
- *Alkohol i alkoholna pića*, kroz ovu, kao i naredne lekcije: *Droga – štetnost i posljedice*, *Duhan – upotreba i njegova štetnost*, *Nemoral – blud, čuvanje i posljedice*, *Ovisnost o internetu*, *Kockanje, igre na sreću i sportske kladionice* polaznici mekteba se podučavaju o štetnosti alkohola, droge, duhana, bluda, ovisnosti o internetu i kockanja.
- *Prava i dužnosti džematlija*, u ovoj nastavnoj jedinici učenici se upoznaju sa značajem džemata.

Moralne vrijednosti u udžbenicima mektepske pouke

U kategoriju *moralne vrijednosti* spadaju one nastavne jedinice iz udžbenika mektepske pouke koje potiču izgradnju moralnih stavova i plemenitih osobina.

U *Ilmihalu 1 za prvi nivo mektepske pouke* od ukupno 20 nastavnih sadržaja s elementima morala šest sadržaja se odnose na vrijednosti, što predstavlja 30% od ukupnog broja sadržaja o

moralu tog udžbenika. Sljedeće nastavne jedinice u sebi promoviraju moralne vrijednosti:

- *Voda je izvor života*, u ovoj nastavnoj jedinici se polaznici podstiču da imaju ispravan stav prema Allahovih blagodatima i da budu štedljivi prilikom korištenja vode.
- *Kako se zove naša vjera*, kroz ovu nastavnu jedinicu polaznici se motiviraju da budu iskreni, da rade dobra djela, da se klonе laži i da vole druge ljude.
- *Dinski šarti*, u ovoj lekciji se učenici podstiču na izgradnju uvjerenja da ih Allah, dž.š., u svakom trenutku vidi (ihsan), što bi ih svakako trebalo činiti boljim.
- *Radost Ramazanskog bajrama*, kroz ovu i sljedeće dvije nastavne jedinice, *Radost Kurbanškog bajrama* i *Bajramske aktivnosti polaznika mekteba*, podstiču se polaznici na razvijanje lijepog moralnog odnosa i dobročinstva prema rodbini, komšijama, prijateljima.

U *Ilmihalu 2* za drugi nivo mektepske pouke od ukupno 30 nastavnih sadržaja s elementima morala 12 sadržaja se odnose na vrijednosti, što predstavlja 40% od ukupnog broja sadržaja o moralu tog udžbenika. Sljedeće nastavne jedinice u sebi promoviraju moralne vrijednosti:

- *Treći islamski šart*, kroz lekciju učenici se motiviraju da preko zajedničkih ramazanskih aktivnosti (mukabela, iftari, sadaka) izgrade pravilan stav prema drugima.
- *Četvrti islamski šart*, ova nastavna jedinica kod učenika izgrađuje pravilan stav prema Islamskoj zajednici.
- *Urednost muslimana*, ova nastavna jedinica podstiče polaznike na izgradnju lijepih osobina.
- *Ljubav i poslušnost prema roditeljima*, kroz ovu lekciju učenici

se iniciraju na formiranje osobina dobročinstva, poštovanja i ljubavi prema roditeljima.

- *Pažnja prema braći i sestrama*, ova i naredna lekcija *Dužnosti prema rodbini* podstiču na stvaranje i razvijanje ispravnog stava prema rodbini kroz ljubav, pažnju i poštovanje.
- *Čestitost i odgovornost*, ovom lekcijom polaznici se podstiču na izgradnju osobina čestitosti i odgovornosti.
- *Iskrenost i saosjećajnost*, u ovoj nastavnoj jedinici se motiviraju učenici na formiranje osobine iskrenosti u vjerovanju i djelima i na izgradnju saosjećajnosti i humanosti.
- *Skromnost i umjerenost*, u ovoj lekciji se učenici motiviraju na formiranje plemenitih osobina skromnosti i umjerenosti.
- *Uloga i važnost srednjeg puta*, ovom nastavnom jedinicom polaznici se motiviraju na izgradnju umjerenog stava.
- *Važnost i snaga istine*, u ovoj se lekciji učenici podstiču na istinoljubivost.
- *Prevara, laž i krađa*, ovom nastavnom jedinicom se kod učenika potiče stvaranje suprotnih pozitivnih osobina istinoljubivosti i poštenja.

Od ukupno 41 nastavne jedinice sa sadržajem morala u *Ilmihalu 3* za treći nivo mektepske pouke, moralne vrijednosti se kao sadržaj udžbenika pojavljuju 12 puta, što čini 29,26% od ukupnog broja svih sadržaja o moralu tog udžbenika. Slijedi analiza nastavnih jedinica:

- *Izvršavanje dužnosti prema Allahu*, u ovoj se nastavnoj jedinici učenici podstiču na izvršavanje dužnosti prema Allahu, dž.š., a kojima je glavni cilj odgoj vjernika.
- *Vel-jevml-ahiri – Vjerovanje u Sudnji dan*, tekst ove lekcije učenike usmjerava na izgradnju pravilnog stava i svijesti o prolaznosti ovog svijeta i odgovornosti za djela.

- *Smisao i važnost džemata i namaza u džematu*, ova nastavna jedinica podstiče učenike na socijalizaciju, druženje i učestvovanje u zajedničkim aktivnostima džemata.
- *Zekat – Bejtul-mal*, lekcija podstiče polaznike na izgradnju osobine darežljivosti.
- *Prijateljstvo i drugarstvo*, u ovoj, kao i u narednih šest lekcija: *Pobožnost i bogobojaznost*, *Iskrenost i pravednost*, *Predanost i strpljivost*, *Istinoljubivost i pouzdanost*, *Dobrota i ustrajnost* te *Samilost i praštanje* učenici se motiviraju na izgradnju spomenutih plemenitih osobina.
- *Horoskop i savremena idolatrija*, u ovoj nastavnoj jedinici učenici uče ispravan odnos prema poimanju sudbine i štetnosti vjerovanja u horoskop i sujevjerje.

Moralne vještine u udžbenicima mektepske pouke

U kategoriju moralne vještine ulaze one nastavne jedinice u udžbenicima mektepske pouke koje upućuju na izgradnju i razvoj moralnih navika i praksi u pravilnom odnosu prema sebi kroz pristojnost i lijep odnos prema drugima.

U *Ilmihalu 1* za prvi nivo mektepske pouke od ukupno 20 nastavnih sadržaja s moralnim elementima, pet sadržaja se odnosi na vještine, što predstavlja 25% od ukupnog broja sadržaja morala tog udžbenika. Slijedi analiza sadržaja:

- *Namaski šarti*, u ovoj nastavnoj jedinici se učenici podstiču na formiranje navika vezanih za čistoću i pristojno odijevanje.
- *Prvi namaski šart – Čistoća tijela, odjeće i mjesta za klanjanje*, kroz ovu nastavnu jedinicu polaznici se motiviraju na izgradnju navika koje se odnose na čistoću.
- *Drugi namaski šart – Abdest*, ova nastavna jedinica motivira učenike da steknu higijenske navike.
- *Treći namaski šart – Propisno odijevanje*, ovom nastavnom

jedinicom polaznici se stimuliraju da izgrade naviku pristojnog odijevanja.

- *Gusulski šarti*, i ova nastavna jedinica učenike motivira na formiranje navika vezanih za ličnu higijenu.

U *Ilmihalu 2 za drugi nivo mektepske pouke* od ukupno 30 nastavnih sadržaja s moralnim elementima, osam sadržaja se odnose na vještine, što predstavlja 26,66% od ukupnog broja sadržaja o moralu tog udžbenika. Slijedi analiza sadržaja:

- *Čistoća i lična higijena*, ovom lekcijom polaznici se motiviraju na izgradnju navika koje se odnose na čistoću.
- *Dužnost čuvanja zdravlja*, kroz ovu i narednu lekciju *Zdrava hrana*, polaznici se motiviraju da izgrade zdrave životne navike.
- *Ponašanje prilikom jela*, cilj ove nastavne jedinice je da kod učenika formira navike u skladu s islamskim bontonom.
- *Namaz čuva i odgaja*, kroz tekst ove nastavne jedinice učenici se navikavaju na tačnost, preciznost i organiziranost.
- *Tevba – pokajanje*, u ovoj nastavnoj jedinici polaznici se podstiču na formiranje navike traženja oprosta poslije svakog grijeha.
- *Razvijanje radnih navika i stjecanje znanja*, cilj ove nastavne jedinice je stvaranje radnih navika kod učenika.
- *Ponašanje u društvu*, ova nastavna jedinica podstiče polaznike na razvijanje pozitivnih navika koje su u skladu s islamskim moralom.

U *Ilmihalu 3 za treći nivo mektepske pouke* od ukupno 41 sadržaja s elementima morala devet sadržaja se odnosi na vještine, što predstavlja 21,95% od ukupnog broja sadržaja o moralu tog udžbenika. Slijedi analiza sadržaja:

- *Gusul – vjersko kupanje*, sadržaj ove nastavne jedinice podstiče učenike mekteba na higijenske navike.

- *Kultura odijevanja, hidžab – smisao i značaj pokrivanja muslimanke*, kroz tekst ove nastavne jedinice motiviraju se polaznici na izgradnju navika vezanih za pristojno odijevanje, sukladno propisima islama.
- *Rad i radna kultura*, sam naziv ove nastavne jedinice govori nam da je njen cilj formiranje radnih navika kod polaznika mektepske pouke.
- *Ogovaranje*, činjenice o ružnoći i pogubnosti ove osobine podstiču stvaranje navike kod polaznika mekteba da kontroliraju svoj jezik i ne spominju druge osim po dobru.
- *Škrtost i zavidnost*, činjenice iz ove nastavne jedinice o štetnosti ove dvije negativne osobine podstiču polaznike na stjecanje pozitivnih navika dijeljenja sadake i radosti zbog uspjeha drugih.
- *Oholost*, kroz činjenice ove nastavne jedinice a koje se odnose na pogubnost i ružnoću ove negativne osobine kod učenika se inicira formiranje ispravnih navika i lijepog odnosa prema drugim ljudima.
- *Mržnja i ljubomora*, i za ovu nastavnu jedinicu je potpuno ista argumentacija zašto je stavljena u kategoriju moralne vještine.
- *Neprijateljstvo*, i ova nastavna jedinica ima identičnu argumentaciju za svrstavanje u kategoriju moralne vještine kao i prethodne četiri nastavne jedinice.
- *Lijepa riječ*, činjenice iz teksta ove nastavne jedinice koje govore o lijepim riječima i koristi od njih, kao i o ružnim riječima i posljedicama za njih motiviraju polaznike mekteba da izgrade lijepu naviku da govore samo lijepe riječi.

Zaključak

Na osnovu analize sadržaja o moralu u udžbenicima za mektepsku pouku prema Bloomovoj taksonomiji i teoriji učenja usmjerenoj na razvoj kompetencija, zaključuje se

da udžbenici imaju jasno izraženu obrazovnu strukturu koja obuhvata moralna znanja/činjenice, moralne vrijednosti i moralne vještine.

Dakle, utvrđeno je da u svim analiziranim udžbenicima dominiraju sadržaji s formativnim karakterom, što ukazuje na namjeru autorā da kroz ove sadržaje učenike ne samo informiraju, već da ih i motiviraju na konkretno moralno djelovanje. Moralne činjenice i znanja najčešće su predstavljene eksplicitno, što doprinosi jasnou usvajanju moralnih normi i pravila ponašanja. Međutim, prisutno je i implicitno te deklarativno prezentiranje sadržaja, što omogućava razvoj kritičkog mišljenja kod učenika i njihovo samostalno zaključivanje o moralnim normama i vrijednostima.

Udžbenici za prvi, drugi i treći nivo mektepske pouke pokazuju progresivno povećanje sadržaja posvećenih moralnosti, što svjedoči o njihovoj prilagođenosti uzrastu i razvojnim potrebama učenika. Moralne vrijednosti i vještine zastupljene u ovim udžbenicima jasno pokazuju da je cilj islamske edukacije ne samo prenošenje znanja, već i razvoj pozitivnih moralnih osobina koje se mogu primjenjivati u svakodnevnom životu.

Osobenost razvoja moralnosti kroz religijsku edukaciju u mektebu ogleda se u naglašenoj integraciji znanja, vjerovanja i praktičnog djelovanja. Posebnost mektepske edukacije je u tome što se ne zaustavlja samo na teorijskom podučavanju moralnih normi, već insistira na njihovoj praktičnoj primjeni u svakodnevnim životnim situacijama, formirajući cjelovitu moralnu ličnost učenika. Ovakav pristup omogućava razvoj unutarnje motivacije učenika za dosljedno pridržavanje moralnih principa te formiranje snažnog osjećaja odgovornosti prema zajednici i društvenom okruženju.

Na kraju, buduća istraživanja bi mogla dodatno istražiti efekte praktične primjene mektepskih udžbenika u realnom nastavnom okruženju, kao i mogućnosti za inovativne pristupe i metode koje bi mogle dodatno osnažiti moralni razvoj učenika kroz islamsku edukaciju.

Literatura

- Bušatlić, S. (2010). *Islamska pedagogija i odgoj*. Sarajevo: El-Kalem.
- Čatić, A. (2017). *Vjerski odgoj i obrazovanje u savremenom kontekstu*. Sarajevo: El-Kalem.
- Ghazali (al-), A. H. (1996). *Ihja' 'ulum al-din*. Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyah.
- Hadžić, S., & Mekić, J. (2019). "Novi udžbenici za mektepsku nastavu – analiza sadržaja i metodologije", *Novi Muallim*, 20, 4, 41–55.
- Halstead, J. M. (2004). "An Islamic concept of education", *Comparative Education*, 40, 4, 517–529.
- Halstead, J. M. (2007). "Islamic values: A distinctive framework for moral education?", *Journal of Moral Education*, 36, 3, 283–296.
- Halstead, J. M., & Lewicka, K. (1998). "Should schools teach Islamic ethics?", *Cambridge Journal of Education*, 28, 1, 67–79.
- Hasanović, E. (2020). *Pedagoški pristupi u novim mektepskim udžbenicima*. Sarajevo: El-Kalem.
- Karić, E. (2005). *Islamsko obrazovanje: Izazovi modernog doba*. Sarajevo: El-Kalem.
- Kohlberg, L. (1976). "Moral stages and moralization". In: Lickona, T. (Ur.), *Moral development and behavior: Theory, research and social issues* (31–53). New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Kučukalić, M. (2007). *Islamska etika i moralni razvoj*. Sarajevo: Preporod.
- Lalović, Z. (2009). *Naša škola metode učenja/nastave u školi*. Podgorica: Zavod za školstvo.
- Muftić, M. (2015). *Metodika mektepske nastave*. Sarajevo: Islamska zajednica u BiH.
- Omerdić, M. (2012). *Uloga mekteba u islamskom odgoju djece*. Tuzla: Behram-begova medresa.
- Piaget, J. (1965). *The Moral Judgment of the Child*. New York: Free Press.
- Pravilnik o mektebu i mektepskoj pouci*. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.
- Ramadan, T. (2004). *Western Muslims and the Future of Islam*. Oxford: Oxford University Press.
- Salkica, J., Ibreljić, R., Jusufović, I., Hibović, S., Bilčević, M. (2021). *Ilmihal 2 za drugi nivo mektepske pouke*. Sarajevo: El-Kalem.
- Salkica, J., Ibreljić, R., Jusufović, I., Hibović, S., Bilčević, M. (2021). *Ilmihal 3 za treći nivo mektepske pouke*. Sarajevo: El-Kalem.
- Slatina, M. (1998). *Nastavni metod: prilog pedagoškoj moći suđenja*. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Softić, I. (2024). *Ilmihal 1 za prvi nivo mektepske pouke*. Sarajevo: El-Kalem.

الموجز

أهمية تنمية الأخلاق من خلال دروس الكتابات

رامز يولديتش

يقدم هذا البحث عرضاً عن أهمية تنمية الأخلاق من خلال دروس الكتابات والكتب الدراسية لدروس الكتابات، باستخدام تصنيف بلوم ونظرية التعليم الموجه نحو تنمية الكفاءات. ويتجلى تميز دروس الكتابات في جمعها بين المعرفة والإيمان والعمل، مما يُشكل شخصية أخلاقية متكاملة عند التلاميذ، مع حافز داخلي قوي للالتزام بالمبادئ الأخلاقية وشعور بالمسؤولية تجاه المجتمع. وقد أثبت التحليل أن الكتب الدراسية تُركز بوضوح على المعرفة والقيم والمهارات الأخلاقية، وتُقدم محتوى إيجابياً سائداً. ويتيح هذا النهج للتلاميذ أن يتبنوا المعايير الأخلاقية النظرية ويطبقوها عملياً في حياتهم اليومية. وتؤكد الخاتمة على أهمية التحسين المستمر للكتب الدراسية، وضرورة التعمق في دراسة الآثار العملية لتطبيقها.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، دروس الكتابات، التربية الإسلامية، تصنيف بلوم، القيم الأخلاقية.

Summary

CHARACTERISTICS OF MORALE DEVELOPMENT IN THE MAKTAB EDUCATION

Ramiz Joldić

This article presents the main features of the development of morality in the maktab education and in the maktab class textbooks. It uses Bloom's taxonomy and theory of learning with regard to the development of competencies. Characteristic feature of the maktab education lies in integrating knowledge, faith and action, which, in turn, helps in the formation of an integral moral personality of students and strengthens the students' motivation for upholding the principles of moral values and helps develop a sense of responsibility for the community. The analysis shows that the textbooks clearly present moral values and skills and stress the formative character. This approach provides students not only with theoretical norms and moral values, but also with their practical application in everyday life. In conclusion, the text highlights the importance of continuous revision of the textbooks and further studies in the field of the practical impacts of their implementation.

Keywords: morality, maktab class, Islamic religious studies education, Bloom's taxonomy, moral values